Равил Сәйфетдиновның Бөек Ватан сугышы темасына иҗат ителгән әсәрләре

“Мөгаллим дә, шагыйрь дә булган сәләтле шәхес”

Илдар Юзеев

“Шигырь Мәҗнүне (Шагыйрь – мулла-укытучы Равил Сәйфетдин)”
Тәлгат Галиуллин

“МУЛЛА ИЛЕ МОҢНАРЫ” китабыннан

Безнең Сабантуй

Хәтфә җәеп Әрә буйларына,
Тагын җитте җылы җәйләрем,
Тагын чыктым Сабантуйларына –
Балачакка кайттым әйләнеп.

Балачакта безнең дүрт ел рәттән
Сабантуйны халык күрмәде.
Ир-атларсыз калдырып авылымны
Сугыш туе җирдә дөрләде.

Яшь кызларның чиккән сөлгеләре
Сандыкларда калды тилмереп;
Безнең атлар китеп яу кырына,
Ут эченә керде илереп.

Без тәүге кат Сабан туен күрдек
Сугыштан соң – кырык алтыда.
Мәйдан тулы кулсыз-аяксызлар,
Җөйле йөзләр иде каршымда.

Ләкин шунда бер могҗиза булды:
Аһ-зарларга баткан халыкның
Сабантуйда аккан сихри моңнан
Мең хәсрәтле йөзе яктырды.

Сабан туе юды кайгыларны,
Йомшак җилләр үпте маңгайдан.
Ак болытлар күзне иркәләде,
Тәмле исләр килде тугайдан.

Без, малайлар, чың-чың, дөп-дөп иткән
Кәмит атларына атланып,

Әй әйләндек гаҗәп орбитада
Бар кайгыны онытып, шатланып.

Сабантуй ул шулай була икән:
Бар дөньяны итә түгәрәк.
Халкың белән барлык хәсрәтләрне
Җиңеп була икән бергәләп.

Яшьлектәге Сабантуйлар истә:
Күкрәкләрдән тора көч ташып,
Җитмеш егет бергә кочаклашып,
Зур түгәрәк булып тоташып,

Сызгырышып, башны артка чөеп,
Җырлап үттек мәйдан тирәли.
Шул чактагы тальян кире кайтса,
Бирер идем бүген әллә ни.

Калды яшьлек түп-түгәрәк булып,
Калды артта моңлы җыр булып.
Юк, калмады – һаман үзем белән
Йөрәгемне яши җылытып.

Бүген тагын чыктым Сабантуйга,
Һаман шулай шаулый бу мәйдан.
Өн килә күк тәүге Сабантуйдан –
Бик еракта калган малайдан.

Яшь киленнәр чиккән сөлгеләрнең
Җилфердәгән чагы җилләрдә.
Дәртләренә дәрман – сөлге бәйләп,
Мәйданнарга чыккан ирләргә!

Сабантуйлар –безнең уртак тарих,
Сабантуйлар – халкым тарихы.
Сабантуйда аның бөтен халкы,
Шигърияте, ирке һәм рухы.

Сабантуйлар халкым кебек сабыр,
Халкым кебек тыйнак, ягымлы.
Халкым кебек олы, киң күңелле,
Халкым кебек дәртле һәм моңлы.

Татар җаны шәфкать белән тулы:
Миһербанлы изге әбиләр,

Күр, ахырдан килгән атка җәлләп,
Дога укып яулык бәйлиләр.

Сабаннарга җиһан табыныр һаман,
Сабантуйлар булыр һәр заман.
Җир туфрагын снарядлар түгел,
Назлый-назлый йөрер тик сабан,
Халкым яшәр көләч, мул һаман.
2005

Әнигә

Урын табалмыйча җилләр тузды,
Түбә итәкләрен тарады.
Авыраеп аккан ак болытлар
Кара чырай белән карады.
Тын авылга сугыш кырларыннан
Кайгы төяп килде почталар.
Ап-ак карлар – кышкы ромашкалар –
Берни булмагандай очтылар.
Хәтеремә кереп тамыр җәйгән
Сабый чакның шушы бер көне.
- Әткәң үлде, - диеп пышылдадың,
Күз яшьләрең чыкты бөркелеп.
Күкрәгеңә кысып кочакладың,
Битләреңә карлар сырышты.
Юатырга мине тырыштың.
Артта калды алар, авыр еллар,
Күтәрелдек яңа үрләргә.
Син өйрәндең, әни, күз яшьләрен
Йөрәгеңә бикләп көләргә.
И түземле әни!
Тормыш буйлап
Сыктап түгел,
Дөрләп атлыйсың.
Ә кайгыны...
Чал чәчеңә яшереп саклыйсың.
1960

Егерменче гасыр, мин синеке

Егерменче гасыр, мин синеке,
Нинди яхшы!
Шуның өчен дә
Чиксез яну, чиксез илһам белән
Кыю атлыйм җирнең өстендә.
Күккә карыйм:
Күктә космик юллар,
Ул бит, гасырым, синең юлларың.

Йолдызлар да,
Ай да
Беравздан
Сәламлиләр илем улларын.
Җиргә карыйм:
Җирне кояш үбә,
Төннәрендә түгелә ай нуры.
Ил кырында бөек симфония –
Тыныч хезмәтләрнең шау-шуы.
Үзенең шатлык-кайгылары белән
Җир әйләнә йөрәк тирәли.
Кайгылары мине тирән борчый,
Шатлыклары чиксез иркәли.
Сугыш...
Бу нәрсәне гомрем таңында ук
Тойды минем нәни йөрәгем.
Ул этине миңа күрсәтмәде
Һәм әнинең йотты терәген.
Күңел ихтыярсыз барсын саклый,
Тыныч җилләрдә дә таратмый.
Элек өндә баштан кичкәннәрне
Йөрәк бүген төштә кабатлый.
Тәнне ярган корыч ярчыгыннан
Кешеләр бик еш тетрәп уяна.
Уяна да
Төннең шундый рәхәт тынлыгында
Бүгенгебез белән куана...
Бүгенгебез инде һәр таң саен
Яктылыгын күбрәк арттыра.
Китаплардан, хыяллардан күчеп,
Хәрәкәткә кереп яктыра.
Шуңа да бит
Түгелгән көч, талган тир тамчысы
Ару түгел, ә дәрт кабыза.
Сафка кертеп яңа гигантларны,
Күтәренке җырдай көн уза.
1961

Әтигә

Без тиңләштек, әти, яшь ягыннан,
Икебез дә чәчәк кебекләр,
Чыгып басыйк әни каршысына,
Без – егерме яшьлек бөркетләр.

Егерме яшь!
Язгы Идел кебек

Шаулап аккан чагы гомернең.
Үтеләсе еллар алда, ди-ди,
Канатланган чагы күңелнең.

Алда, бер-берсеннән якты булып,
Алмашыныр бик күп иртәләр;
Еллар мине, бәлки, картайтырлар,
Чал сакаллы бабай итәрләр.

Ә син, әти,
Буйсынмассың еллар агышына,
Гел егерме яшьтә калырсың.
Минем аша,
Оныкларың аша
Киләчәккә атлап барырсың.

Син, картаймас өчен,
Үлмәс өчен,
Саклар өчен яшьлек чагыңны,
Туган илнең газиз туфрагына
Агызгансың соңгы каныңны.
1970

Бик еш кайтып киләм үткәннәргә

Кырык биштә
Шинельләрне салып,
Шәһәрләрне күтәргән чакта,
Яшьлек хыялыбыз канатланып
Оча иде киләчәк якка.
Ничек булыр тормыш дия идек,
Ун, егерме, утыз елдан соң.
Тынлык безне чиксез сөендерде
Сугышып үткән озын юлдан соң.
Киләчәкне мәңге гөлчәчәкле
Бакча белән тиңләп җырладык.
Ерак иде андый бакчалардан
Җәрәхәтле, авыр чынбарлык.
Без җырладык!
Чөнки нык ышандык
Җиңәсенә безнең максатның.
Кабат мәңге купмасын дип салдык
Фундаментын Волгоградның.
Кизәнделәр безгә атом белән,
Киләчәккә булган өметне,
Сүндерергә теләп,
Ләкин

Безнең иңнәр
Бер-берсенә ныграк березкте.
Һәм без әйттек:
Җиргә сугыш уты
капмас, юк!
Хиросима көйде,
Ләкин бүтән
Акылсызлар урын тапмас, юк!
Юк! - дидек без.
Гүзәл җиребезне
Атом бомбасына бирмибез.
Без сугыштан кайткан,
Без сугышны
Тыныч хезмәт белән җирлибез!
Кореяда сугыш чукмарлары
Кешеләрне тереләй күмгәндә,
Йөрәк каныбыз белән набат суктык:
- Тиеш түгел сугыш үрләргә.
Вьетнам күгәрчене канга батып
Егылганда –
көчле чаң суктык.
Сугышлардан туйган бит кешелек,
Елгалар күк инде кан акты.
Вьетнам җире – Вьетнам халкына дип,
Эшләдек без гел уяу булып,
Илбасарлар артын ялтыратканда
Типте йөрәк шатлыкка тулып.
Бик еш кайтып киләм үткәннәргә,
Хәзер үзебез торган үрләргә
Кырык биштән карыйм.
Нинди көчкә
Ирешге бит илем, күр әнә.
Без ашкынган киләчәкләр килә:
Уны килде - чирәм җирләрнең
Ашлыклары белән,
Ныклыгына
Гимн укып батыр ирләрнең
Егермесе килде – Братскилардан
Илгә яңа гүзәллек иңде.
Егерме ел буе нур җиһанда –
Галибәнә тынычлык җиңде.
Утыз килде,
КамАЗ, БАМнар булып,
Космостагы яңа «Союз»лар булып,
Егерменче гасырым, соңгы чиреген

Башлап китте бәхеткә тулып.
Кизәнәләр безгә сугыш белән,
Безнең ныклык, безнең хаклыкны
сындырырга теләп,
Мөмкин түгел
Буйсындыру безнең халыкны!
Хаклык бездә,
Гүзәл җиребезне
Атом бомбасына бирмибез.
Без сугышта җиңгән.
Без сугышны
Тыныч хезмәт белән җирлибез.
Без ашкынган киләчәкләр килер,
Без күрергә теләгән кебек.
Яңа киләчәкләр алды балкыр,
Хак эшебез нурына төренеп.

Хыялларым китә киләчәккә,
Ике меңгә барып тоташа.
Киләчәкнең тулы гармонияле
Гүзәл кешесе белән очраша.
1970
Улым белән сөйләшү
Син уяндың,
Яңа көнне котлап,
Күзләреңнән шатлык агыла.
Күзләреңдә минем киләчәгем,
Минем өметләрем чагыла.

Талпын шулай, очып китәр төсле.
Җилпе шулай нәни кулларың.
Дәү үс, улым, нәни кошым,
Елларга тиң , ның бул, тулпарым.

Гөлләр йоклый җирнең куенында,
Бәкеләрдән тора пар чыгып.
Әле тышта кышның тантанасы.
Әле тышта салкын кар җыры.

Язлар җитәр, гөлләр уяныр лар,
Көлә-көлә чәчәк җыярсың.
Яңа тешләр чыгар, яңа сүзләр,
- Бабам кайда? – диеп сорарсың.

Без әниең белән әтиләрнең

Кайдалыгын ничек әйтербез?
Алар йоклый дипме еракларда?
Сер йомгагын ничек сүтәрбез?

Кырык өчтә карлар башка төстә.
Күз яшедәй алар очтылар...
Һәм “Хәбәрсез югалдылар” дигән
Язу ташлап китте почталар.

Ә без көттек, кайтырлар дип көттек
Көнбатышка төбәп күзләрне...
Кайтмадылар.
Ләкин тере кебек
Әйдәделәр безне үзләре.

Без – аларның нурлы киләчәге.
Ә син, улым, безнең киләчәк.
Тышта карлар,
Тыныч карлар ява,
Һәр бөртеге – әкият,
Ак чәчәк.

1971

Синең белән яшим

Гомерем буе синең белән яшим,
Синең язмыш – минем язмышым.
Гаҗәп икән: үткән саен яшем
Тәмләләнә бара арышың.

Нинди җиңел миңа синең белән,
Мең сорауга җавап бирәсең.
Җиде гасыр җыйган хәзинәңнән
Акыл энҗеләрен сибәсең.

Мин – синеке, борынгыдан килгән,
Береккәнмен изге туфракка.
Тамырларым минем тармакланып
Бик тирәнгә киткән еракка.

Бу җирләрнең изге туфрагында
Борынгылык йоклый – Болгарлык.
Зиратында ташлар бик күптәнге,
Гасырларны кичкән, чорларны.

Шул үрдәге ташка нәселемнең
Шәҗәрәсе уеп язылган.

Утызынчы бабаң Муллагол дип
Бик ерактан сөйли гасырлар.

Нәселем минем эзле чал тарихта:
Туган җирнең яклап хөрлеген,
Читтән килеп ятлар ябырылганда
Күрсәткән ул егет-ирлеген.

Ничә тапкыр минем нәселемнән
Өчәү китеп, кайткан тик берәү.
Соңгысында барсы баш салганнар –
Иманнәр дә торган иңерәп.

Өч туганның тере җисеме мин –
Нәселемнең нигез иясе...
Иртүк торып көнчыгышка карыйм.
Гомеремнең гүя иртәсе.

1980

Гомерем буе мин әтине эзлим

Гомерем буе мин әтине эзлим
Барлык почмагыннан дөньяның.
Миллион-миллион кабер ташларыннан
Исемнәрен тапмыйм мин аның.

Мин әтине эзлим гомерем буе,
Табарыма шундый ышанып.
Син фанатик булма, диләр җилләр,
Өметең өз, диләр, кызганып.

Малайларча үзсүзлелек белән,
Юатуга-нигә карамый,
Мин әтине эзлим гомерем буе
Төзәтергә йөрәк ярамны.

Эзлим аны төпсез чоңгыллардан,
Арасыннан биек тауларның,
Урманнардан, куе камышлардан,
Куеныннан текә ярларның.

Мин әтине эзлим гомерем буе
Китаплардан, документлардан.
Эфирлардан, кинофильмнардан,
Хатирәләр тулы хатлардан.

Мин әтине эзлим гомерем буе

Ул хәбәрсез яуда югалган.
Көтте әбием, көтте һаман карап,
Көнбатышка илткән юлларга.

Гүрең якты булсын, өч балаңны
Яуда җуйган газиз әбием.
Зур кайгыңны йөрәгеңә бикләп,
Озак яшә, чыдам әнием.

Әтиемне күргән-белгән кеше!
Эндәш миңа, кайда торсаң да.
Мин тергезим әтиемнең сынын
Хыял дигән якты дөньямда.

2

Мин кайтканчы күпме үсәр диеп
Бастырган да тәрәз төбенә,
Мине, үлчәп, билге салып куйган
Ап-ак яңакларның беренә.

Кысып кочаклаган, суырып үпкән...
Шулай киткән әти сугышка.
Илен өзелеп сөйгән йөрәгендә
Ачы нәфрәт саклап фашистка.

Нык ышанып киткән кайтырына
Җиңү яулап сугыш кырыннан.
Соңгы хаты фашист танкларын
Гөрселдәткән көнне язылган.

3

Кайларда соң, кайсы туфракларда,
Йөрәгеңнең соңгы тибешен
Биреп, әти, ятып калдың икән
Минем өчен, туган ил өчен?

Газинурдай әллә гәүдәң белән
Капладыңмы дошман утын син?
Асларына кереп шартлаттыңмы
Үзең белән бергә танкысын?

Әллә язмыш сине атлаттымы
Батыр җәлилчеләр эзеннән?

Рәсемеңә карыйм... Какшамас рух
Бөркеп тора бөтен йөзеңнән.

4

Үз этисен эзли хатыным да –
Икебез дә бер үк язмыштан.
Бабаларын эзли өч улыбыз,
Нәгълэт укый-укый сугышка.

Европаның туфрак катламнары,
Сугыш булып киткән урыннар
Күпме язмышларны яшереп саклый.
Эзтабарлар – яңа буыннар

Җир куеныннан серләр казып ала:
Солдатларның соңгы минутта
Гильза эзләренә язып тыккан
Исемнәре кайта халыкка.

Шулай бер көн кайтыр этиебез,
Батырлык ул мәңге югалмый.
Әтиләрнең рухы мәңге яши,
Яктырта ул безнең юлларны.

5

Тәрәзәмдә кояш, алтын нурлар...
Яңагында билге һаман бар.
Хыялымнан эти калкып чыга –
Бергә күрешә менә заманнар.

Әти – солдат һаман егермедә,
Сагынган ул мине ничаклы,
Тыелгысыз күрешү шатлыгыннан
Кысып-кысып мине кочаклый.

- Без үлмибез, улым, без яшибез,
Һәр гасырдан яшәү даулыйбыз.
Без – “КамАЗ”лапр булып юл йөрибез,
Без башаклар булып шаулыйбыз.

Без берләшеп бергә бер гәүдәгә
Башкалабыз мәгърур Мәскүгә
Бер билгесез солдат булып кайттык,

Мәңге сезнең белән яшәргә.

Безнең батырлыкны дөнья белә.
Йолдызлардан килгән нурлардай
Буыннардан буыннарга таба
Килеп торыр бездән хәбәрләр.

6

Әти, әти! Сине хыялымда
Шундый җанлы итеп тергездем:
Син – комсомол секретаре менә,
Ныгытасың колхоз нигезен.

Ашлык амбарында мөдир булып.
Һәр бөртекнең белеп кыйммәтен.
Герләр түгел, намусың белән үлчәп,
Саклыйсың син халык икмәген.

Син гомергә минем белән бергә
Яшисең ич, әти, янәшә.
Киңәшләшәм, бәхәсләшәм, әти,
Синең белән бергә сөйләшәм.

Без тормышның олы сукмагыннан
Зур максатлар куеп атлыйбыз.
Безне беркем юлдан саташтырмас
Чыкмас безнең яман атыбыз.

Һәр таң саен, әти, минем белән
Каршылыйсың хезмәт иртәсен.
Син мәктәпкә барып минем белән
Балаларга дәрес бирәсең.

Безнең эшебез, әти, бик җаваплы.
Күпне сорый бездән киләчәк.
Безнең йөрәк килер буыннарның
Күкрәгендә әле тибәчәк.
1981

Зеленодольск

Күпме шәһәрләрне күрмәдем мин,
Күпме хәйран калып йөрмәдем,
Тик алардан
Шашкын сагыну белән
Сиңа алып кайтты йөрәгем.

Поездлардан сиңа төшү белән,
И, бердән-бер газиз җиркәем,
Өзелеп сагындым дип кочып ала
Иделемнең йомшак җилкәе.

Җилфер-җилфер килеп без менәбез
Саф һавалы яшел үрләргә.
Карт юкәләр, бала чактагыдай,
Тотыналар әкият сөйләргә.

Әнә аста, Идел кырыенда,
Кабачище әле хәзер дә
Зәңгәр яшьлегебез җыры булып
Шаулап тора безнең хәтердә.

Без яшәгән барак урынында
Инде тугыз катлы йорт тора.
Үсә шәһәр,
Еллар үткән саен
Матурлыгын күбрәк арттыра.

Көче ташып торган яшь шәһәрем
Горурланып карый Иделгә.
Алдан күреп якты киләчәкне
Зур галимнәр баккан бу җиргә.

Әнә затон.
Гигант корылмалар.
Өермәле, утлы елларда
Мәскәүләрдән килгән декрет белән
Салынгандыр нигез аларга.

Идел аша узган гигант күпер
Күпне күргән, күпне кичергән.
Аның аша узган эшелоннар
Фашистларга үлем китергән.

Таныш баскычлардан саф-саф булып
Кешеләр әнә эшкә ашыга.
Ашыга алар зәңгәрләнеп балкып,
Шаулап торган Идел каршына.

И, шәһәрем,
Иркен мәйданнарың,

Урамнарың нинди кояшлы!
Рәт-рәт булып баскан төз чыршылар
Иркәлиләр минем карашны.

Урманыңнан килә сагыз исе,
Моңнар тулы яшел шау килә.
Коляскада нәни гражданнар...
Күзләреннән бәхет бөркелә.

Күпме шәһәрләрне күрмәдем мин,
Күпме хәйран калып йөрмәдем.
Тик алардан
Шашкын сагыну белән
Сиңа алып кайтты йөрәгем.
1982

1944. Сугыш

Яу кырыннан кара хәбәр килде,
Ничек итеп моңа чыдыйсы?
Безнекеләр өчесе дә үлгән –
Әти... һәм дә ике абыйсы.

1945. Җиңү бәйрәме

Бу кайгыдан сукырайган әби
Күрмәс булды Җиңү кояшын,
Әни колхоз җирен көрәкләде,
Агыза-агыза канлы күз яшен.

1946. Ачлык

Карлы судан "липушкилар" җыйдым,
Җәен башак уып ашадым,
Рәис тотып бүдә белән ярды,
Көзен бердә укый башладым.

Оныклар

Без – Гитлерны җирдән дөмектергән
Батыр солдатларның онык
лары –
Карыйк әле, ничек нурлы балкый
Ямьле Татарстан офыклары.

Яшь булсак та, Бөек җиңүнең без
Яхшы белеп яшик кадерләрен.
Һич онытмыйк: бөтен Европада
Безнең бабайларның каберләре.

Үзебезне белик: без соң кемнәр?
Без бит – Бөек җиңү чәчәкләре.
Тамырларыбыз – Муса, Газинурлар,
Ал байраклар – алар йөрәкләре.

Фашист юк итәргә булган җирдән
Арысландай безнең татарларны.
Ә татарлар, яуда ирек даулап,
Баскыннарны ничек ботарлады.

Җиңү үлми, бара гасырларга,
Хак эшебез тантанасы булып.
Бөек җиңү ил кырларын бизи
Бамнар булып, башакларга тулып.

Без – Гитлерны җирдән дөмектергән
Батыр солдатларның оныклары –
Җиңү кадрен мәңге онытмабыз,
Нык саклар быз тыныч офыкларны.
26.12.1984

Алтыдан алтмышкача
Бик еш кайтып киләм кырык бишкә.
Клуб яны. Майның тугызы.
Мин – бер алты яшьлек кара малай
Тыңлап торам колак торгызып.

Җиңдек! – диләр, "ура" кычкыралар,
Кемдер мине чөйде һавага,
Җиргә төшкәч, һавадагы шатлык
Кара сагыш булды яңадан.

Шул сугышның кара сагышыннан
Телгәләнеп калды йөрәгем.
Ул этине миңа күрсәтмәде
Һәм әнинең йотты терәген.

Әтиләрне саклап йөрәкләрдә,
Мәңге сагынып, мәңге юксынып,
Без, малайлар, бик тиз ирләр булдык,
Кечкенәдән зурлар күк янып.

Без, малайлар, һич тә зарланмадык
Икмәк-бәрәңгесез калганда,
Үгез җигеп сукаладык җирне
Унөч яшьтән язгы сабанда.

Авыр булды, ләкин кайгыларны
Йөрәкләргә яшереп елмайдык.
Чәчләр юкка иртә агармады,

Юкка иртә олыгаймадык.

Безнең әниләрнең бәгырьләрен
Нинди генә пуля тишмәгән.
Үзләре ир, үзләре ат булып,
Кайтмаганнар өчен эшләгән.

Йөрәкләрне меңгә телгәләде,
Бигрәк авыр килде замана.
Без малайлар йөрәгендә менә
Алтмышта да сәер ут яна.

Яна, дөрли, әрни, өзгәләнә,
Күмер кебек көйри бу йөрәк.
Һәйкәлләргә карап кына тынмый,
Торган саен яна көчлерәк.

Мәңгелек ут урамнарда түгел,
Бәгырьләрдә яна, бәгырьдә.
Бу сагышны мәңге җиңеп булмый,
Үзем белән бара кабергә.
1998

Коридорда йөри бер малай

1

Коридорда – җиде яшьлек малай,
Беренчегә килгән укырга.
Сугыш әле кичә тынган гына,
Ул бәгырьдә яна сулкылдап.

Коридорда нәни малай йөри.
Яланаяк – тоташ чебиле.
Аны өйдән озата килмәгәннәр,
Ил кайгысы баскан һәр өйне.

Әтисен ул белми – сугыш йоткан,
Әни сутковойдан кайтмаган,
Әби сукыраеп өнсез ята
Өч баласын җуйган кайгыдан.

Сентябрьнең нурлы иртәсендә
Коридорда йөри бер малай.
Чәче – кара, күзе – шомырт кара,
Бите – гүя кара яккан ай.

Тартык малай, юаш һәм кырагый,

Сәерсенеп карый дөньяга.
Күзләрендә әллә нинди үпкә,
Әллә нинди сәер ут яна.

2

Мөгаллиме аның башын сыйпар.
Йөрәгенә кереп укытыр,
Бертуктаусыз чыңлап кыңгыраулар,
Зиһеннәрен гыйлем балкытыр.

Ул аркага фанер букча аскан,
Бик күп китап сыйган аңарга.
Шуңа утырып, таудан шуып төшәр –
Кызык табар кырыс дөньядан.

Ул гомергә калыр бу мәктәптә,
Бар ихласын куеп укытыр.
Кыңгыраулы еллар агымында
Үз дөньясын хәтта онытыр.

Коридорда – ап-ак чәчле бабай,
Кичке шәфәкъ яна тәрәздә.
Яна шәфәкъ, яна җылытмыйча.
Язлар булмый инде күзләрдә.

Аны бүген авыр тынлык баскан.
Соңгы көне аның биредә.
Уе һаман ага кирегә.

Узган гасырның ул мең-мең эшен
Эшләп туялмыйча картайды.
Яңа гасыр аңа мохтаҗ түгел.
Кемгә хаҗәт мескен карт айгыр.

Иргә түгел, миргә эшләде ул
Кыйссадагы Ишми агайдай.
Бик ерактан моңсу гына карап,
Кулын изи нәни бер малай.
1998

Автобиографиям

Картайсам да кыска булып калды,
Йон йомгагы кебек бертөрле.
Бер шигырьдә әйтеп биреп була
Артта калган бөтен гомерне:

Туган елым, әллә кая калып,
Күксел томаннарга күмелгән.
Балачакны сугыш ялмап алып,
Йөрәк калган утлы күмергә.

Әтине мин бер дә хәтерләмим:
Утлы Көнбатышта югалган.
Тумыштан ук ятим булган әни
Тол көенчә үтте дөньядан.

Әби миңа, һәркөн тәүфикъ теләп,
Иман сүрәләрен ятлатты.
Тормыш мине, кысасына салып,
Тик бер генә юлдан атлатты.

Мулла Иле – минем туган җирем,
Мулла Иле – торган җирем дә.
Мәктәбендә үтте бөтен гомерем
Шушы булсын соңгы чигем дә.
1999

Һәйкәлләре монда этиләрнең

Һәйкәлләре монда әтиләрнең,
Исемнәре ташка уелган.
Каберләре ерак Европада,
Өсләренә йолдыз уелган.

Бүген безнең янга – тын бакчага
Әрвахлары очып кайткандыр,
Күренмичә карап торалардыр
Алар безне – заман картларын.

Карап торалардыр күренмичә,
Исәннәрдән алар ни көтә?
Бернигә дә мохтаҗ түгел алар,
Бер минутлык тынлык – шул җитә.

Ватан өчен шәһит киткән алар,
Без яшәсен өчен үлгәннәр.
Үзләре гел яшь көенчә калып,
Гомерләрен безгә биргәннәр.

Без яшәдек, давылларда сынып
Тернәкләнгән имән шикелле...
Безнең үткән гомер дәфтәренә

Заман, шаять, куймас икеле.

Без яшәдек, шуның өчен менә
Чал башларны түбән иябез.
Бу дөньяны матурларга, шөкер,
Хәтер дигән көчкә ия без.

Безнең оныкларда дөрли әнә
Шәһит киткәннәрнең ялкыны.
Тамырларда ага алар каны,
Давыл екмас алар токымын.
2001

Әни

Май иртәсе шундый көләч иде,
Нәкъ әни кебек.
Тын бакчада әни тып-тын йөрде
Елмаеп, көлеп.

Ул өйрәнгән иде кайгыларны
Эчкә күмәргә,
Күз яшьләрен йөрәгенә яшереп,
Тып-тын көләргә.

Юк иде бит безгә шомланырга
Һичбер сәбәп тә.
Ул хушлашып йөргән икән шулай
Соңгы сәгатьтә...

Ике күзен миңа баккан килеш
Тынды әнием,
Шул сурәте калды мәңгелеккә
Аңымда минем.

Бер мизгелдә тәрәз төбендәге
Кыналар сулды.
Алмагачның ап-ак чәчәкләре
Кап-кара булды.

Бер мизгелдә сирень, хәлсезләнеп,
Койды чәчәген.
Нигә, әни, рәхәт заманада
Бик аз яшәдең?

Үткән гомерләрем бер-бер артлы
Ага кирегә.

Исән чакта өлгердем мин аңа
Нәрсә бирергә?

Ул яшәде һаман билен бөгеп
Кырлар түрендә,
Сугыш йоткан этиемнең хәтта
Күрми гүрен дә.

Ул өйрәнгән иде кайгыларны
Эчкә күмәргә,
Күз яшьләрен йөрәгенә яшереп,
Тып-тын көләргә.

Алга барыр хәлем юк әлегә,
Барам кирегә.
Исән чакта өлгермәдем аңа
Нәрсә бирергә?
2003

Егет булсаң

Егет булсаң – син шундый бул:
Таңбатыр шикеллерәк.
Куәт ничек кирәк булса,
Акыл да шулай кирәк.

Егет булсаң – син шундый бул:
Намус белән бул юлдаш;
Кая барсаң да тырыш бул,
Тырыш егет хур булмас.

Егет егетлеген итәр,
Ат эчерер буранда;
Өермәләр аша үтәр
Илгә кирәк булганда.

Егет булсаң шундый бул син:
Чык батырга алмашка;
Үзең ега алмасаң да
Тырыш син егылмаска.

Егет булсаң – Җәлил кебек
Илеңне ярата бел;
Кыен чакта үз халкыңның
Кайгысын тарата бел.
2003

Мин карт инде

Мин карт инде.
Минем белән бергә,
Бу дөнья да күпме үзгәрде:
Асфальт күмеп китте балачакта
Яланаяк йөргән эзләрне.

“Уфалла”га җигелеп, әни белән,
Читән өчен чыбык ташулар.
Чабатаны көрттән алалмыйча,
Көч-хәл белән торып басулар.

Җәйгә чыккач, тирес өемен җәеп,
Ягулыкка кирпеч сугулар.
Болыт кебек черки көтүенә
Түзә алмый учак ягулар.

Яу кырында үлгән әтиемнән
Мирас булып калган пәлтәләр.
Әниемнең нәни урагыннан
Кырлар тулып калган көлтәләр.

Ындыр табагында төннәр буе
Тәпәч белән ашлык сугулар,
Капчык белән билчән ташыганда,
Эссе юлда кояш сугулар.

Бүген инде алар берсе дә юк,
Сакла期алар фәкать хәтердә...
Балачакның кайтавазы булып,
Тик тургайлар гына хәзер дә,

Картаймыйча, һаман элеккечә,
Бытбылдыклар белән ярыша.
Тәкәрлекләр генә уйсулыкта,
Бер-берсеннән сәлам алыша.

Тик бакалар гына һаман шулай –
Кубыз тарта язгы күлләрдә.
Чикерткәләр генә һаман шулай –
Пычак кайрый җәйге көннәрдә.
2004

Һиндыба

Умырзая сулгач, сукмагымда
Калкып чыга яңа бер чәчәк,
Җәйләр буе зәңгәрләнеп балкый,

Кара күзләрдә дә нур чәчә.

Кара күзләрдә дә коелмый ул
Кыр чәчәге - кыргый һиндыба.
Такыялар үреп булмый аннан,
Өздең исә - шундук йомыла.

Әни белән кура җыйган чакта,
Сугыштан соң кара күзләрдә
Ул иде бит безгә елмаючы
Күз яшьләрен корытып күзләрдән.

Мин дә яшәр идем аның кебек
Картайгач та яшьтәй нурланып,
Кара күземдә дә кешеләргә
Бер ямь биреп, ихлас елмаеп.
2004
Җыр турында баллада

Бөтен җирдә дә – урман-кырларда,
Дәрья-суларда, таулы юлларда –
Яңгырый һаман мөкатдәс җырлар,
Тезелеп үтә айлар һәм еллар.

Яңгырый һаман Җәлил җырлары,
Көрәшкә дәшеп җирнең улларын.
Җир тыныч түгел, җирдә – азгынлык,
Вәхшиләр йөри улап, ажгырып.

Кансызлык тулы җирнең бар ягы,
Гүя мәрхәмәт, хаклык байрагы –
Җирнең өстендә Җәлил җырлары
Тирбәтеп үтә йөрәк кылларын.

Ул җырлар туган үлем каршында –
Фашист күтәргән балта астында.
Шагыйрь йөрәге, шагыйрь ялкыны,
Шагыйрь хисләре, шагыйрь акылы,

Соңгы минутта башын чапканда
Әверелгәннәр мәңгелек җанга.
Мең үлем аша, таш капчык аша,
Гитлерны җиңеп, очкан Ватанга.

Тыңла, бар дөнья, ишет, Кешелек,

Тор син тарихны искә төшереп.
Ник болай ярсый Җәлил җырлары?
Нигә тартыла йөрәк кыллары?

Әй сез, кешеләр, намус коллары,
Җирнең акыллы, гадел уллары,
Берләшеп бергә гигант хор белән
Җырлагыз әйдә хаклык җырларын –
Көйләгез батыр татар моңнарын.

Күмәк җырлаудан тусын шундый көч:
Явызлар бетсен, кайтсын безнең үч.
Бөек Җәлилнең рухы шат булсын,
Газиз халкымның йөзе яктырсын.
2005

Җиңү бәйрәме

Безнең әтиләрне ил зурлады:
Онытмаска теләп беркемне,
Сугыш бетеп егерме ел үткәч,
Үлгәннәрне барлап беркөнне,
Колхоз рәисләрен аптыратып,
Клуб янындагы бер читтә
Төзеттеләр ыгы-зыгы килеп,
Һәйкәлсыман сәер бер хикмәт.
“Мәңгелек дан!” дигән сүз астында
Исемнәре ташка чукылды.
Әнине һәм мине шунда чакырып,
Күпме түрә доклад укыды.
Хисап тотты рәис һәйкәл өчен
Күпме таш, ком, цемент киткәнен.
Сезнең өчен болар барсы да дип,
Ул күрсәтте тырыш икәнен.
Без кул чаптык, күз яшьләрен яшереп,
(Йөрәкләр бит барыбер әрниләр).
Доклад тыңлый-тыңлый үтте еллар...
Гүр иясе булды әниләр...
Үлгәннәрнең калган балалары
Бабай булды инде барсы да.
Алтмыш еллык бәйрәм иртәсендә
Алар тагын һәйкәл каршында.
Дәшми генә доклад тыңлый алар,
Юк, аларны беркем барламый,
Ил әлегә белми исәннәрен,
Үзләре дә дәшми, зарланмый.
Ил бүгенгә күңел хакы өчен

(ни күрсәтер, белмим, киләчәк)
Алтмыш елга фәкать бер мәртәбә
Бирә алмый безгә бер бүләк
(Нәни генә гади бер чәчәк).
  2005

Биш яшьлегем истә бүген дә

 Гомеремнең ерак таңнарыннан
Биш яшьлегем калган хәтердә.
Мин әнигә ияреп кырга барган,
Көн кызуы инде сүрелгән.

Камыл ерткан канлы куллар белән
Арыш ура иелеп әниләр.
Кайчан гына урып бетерерләр,
Кояш байганын да күрмиләр.

Кояш инде әнә баеп бара,
Шәфәкъ кызыл - нәкъ кан шикелле.
Күктә бомба төяп шул якларга
Самолётлар китә үкереп.

Офыкларның теге якларында
Сугыш бара – безгә бик якын.
Бик куркыныч: офыкларны ярып,
Фашист килеп чыгар кебек,
Чәнчер кебек мине, әнине.

Офыкларның теге якларында
Минем әти йөри сугышта.
Хат язарга аның вакыты юк,
Ут яудыра әти фашистка.

Ә әниләр һаман урак ура,
Бармаклары тоташ кан гына.
Кояш баткан инде, чыклар төшкән,
Төн пәрдәсе төшә тын гына.

Кинәт шунда хат ташучы килеп,
Әнине чакырып бирде бер язу.
Шуны укып, әни катып калды,
Аннан коелып төште камылга.

Шуннан хәлсез канлы кулы белән
Кочагына мине кысты да:
“Атаң хәбәрсез югалган бит,” – дип,

Сулкылдады тын күк астында.

Ә мин әле берни аңламадым.
Минем эти ничек югалсын!
Ул окопта гына утырадыр,
Күрми калганнардыр югартын.

Мин әнине шулай юаттым.
Бик күп еллар үтте.
Мин көн саен,
Кояш баеганда кызарып,
Офыкларга карыйм.
Кичке шәфәкъләрдән
Берәр хәбәр көтәм зарыгып.

Шәфәкъләрдән эти кайтыр кебек,
Батырлык бит җирдә югалмый.
Батырларның рухы мәңге яши,
Яктырта ул безнең юлларны.

Әти – солдат һаман егермечтә –
Сагынган ул мине ничаклы.
Тыелгысыз көрәшү шатлыгыннан
Кысып-кысып мине кочаклый.

- Без үлмибез, улым, без яшибез,
Һәр гасырдан яшәү даулыйбыз.
Без КамАЗлар булып юл йөрибез,
Без башаклар булып шаулыйбыз.

Безнең батырлыкны дөнья белә,
Йолдызлардан килгән нурлардай
Буыннардан буыннарга таба
Килеп торыр бездән хәбәрләр.

Гомеремнең ерак таңнарыннан
Биш яшьлегем һаман хәтердә.
Югалган бер табылыр дигән өмет
Үзем белән бара кабергә.
2006

Алтмыш биш ел

Бүген олуг җиңү бәйрәмендә
Миңа кемгә нәрсә дияргә?
Бәлки, ветераннар каршысында
Сүзсез генә башым ияргә?

Бу бәйрәмдә мөнбәр сүз әйтергә
Бәлки, фәкать алар хаклыдыр.
Алтмыш биш ел буена Җиңү
Алар исеме беләнбалкыйдыр.

Юк, мин түгел, мөнбәр сүзне әйтсен
Сугыш елын кичкән хатын-кыз.
Без аларны күләгәдә калдырып,
Йөртмибезме икән лаексыз?

Бу бәйрәм, юк, сүзгә мохтаҗ түгел,
Җиңү өчен кирәк эш кенә.
Ә без менә сугыш вакытында
Булган әле бик-бик кечкенә.

Безнең балачакны сугыш өткән
Өчтә, дүрттә, биштә, алтыда.
Әтиләрне безнең сугыш йоткан
Без күрмәгән офык артында.

Сугыш безгә шундый якын булган,
Бу бабайлар әгәр шул чакта
Басмаганнар булса утка карап,
Без буласы идек туфракта.

Сугыш безгә килеп җитми калды
Алар күкрәгенә терәлеп.
Без сугыштан исән-имин калдык
Нәкъ кылганнар кебек тибрәлеп.

Без җиңүне яланаяк килеш
Каршыладык көлеп яшь аша.
Шул чактагы сәер кичерешләр
Бөгенгегә килеп тоташа.

Алтмыш биш ел буе бертоташтан
Шушы җиңү белән яшәдек.
Шушы җиңү белән горурландык,
Ил күгендә күкрәп яшьнәдек.

Шушы җиңү белән рухланышып,
Җигелеп тарттык туган ил йөген,
Җиңү белән бергә без картайдык.
Ап-ак чәчле бабай без бүген.

Син исәнме, сугыш елларында
Бездә торган Мәскәү малае?
Кичер безне: үрти идек сине
Рус малае дип – тәре калае.

Без белмәгән, җаным, балачакта
Синең ничек мескен икәнең.
Күз алдында әти-әниеңне
Ничек фашист үтереп киткәнен.

Исән булсаң, искә аласыңдыр,
Урамнарын Мулла Иленең.
Бәлки, беркөн килеп тә чыгарсың
Канатында Җиңү җиленең.

Бүген олуг җиңү бәйрәмендә
Миңа кемгә нәрсә диярга?
Яшь балалар, заман сезгә кала –
Киләчәктә балкыр гөлләргә.

Бу көн сезгә, беләм, кызык түгел,
Ил тарихын ләкин ятлагыз.
Кабатланмас өчен яңа сугыш
Җиңү рухын сез дә саклагыз.
2010

Алма

Кеше дөньядан китә. Ул исәннәрнең хәтерендә яшәвен дәвам итә.

Кырык бернең сентябре иде. Сугышка, сугыш китергән иксез-чиксез кайгыга үч иткәндәй, кояш безнең класска кергән дә бөтен бүлмәне якты нур белән тутырган.

Хәзер рәсем дәресе. Укытучы абый класска гадәттәгечә зур портфелен тотып керде. Йөзе болай кырыс күренсә дә, аңардан яшерен шәфкать, мөлаемлылык, мәрхәмәт бөркеп тора иде. Абыебыз сүзне табышмактан башлады:

- Алсу битле кыз үсте, туп итеп куактан сикереп төште.

Җавап эзләп шактый баш ваттык. Ниһаять, таптык. Кара соң ничек белми торганбыз, алма булмый ни булсын. Әлбәттә, алма. Табышмагы гаҗәп матур, алманың үзе кебек матур: ”Алсу битле кыз үсте, туп итеп куактан сикереп төште”. Бу - өлгереп җиткән алма була инде.

Аннары укытучыбыз мәзәк кенә сорап куйды:

- Сез алманы беләсезме?

- Беләбез! – дидек без хор белән, уйлап-нитеп тормый гына.

Укытучы зур портфеленнән дәү бер алма чыгарды.

- Менә минем кулымда алма. Яңа гына өзелгән иде ул.

Абый аны гомердә күрмәгән, дөньяда юк нәрсә шикелле өч бармагы белән бик сакланып кына тоткан иде.

- Салкынча. Салмак. Күрәсезме, тонык кына күгелҗем кунык белән капланган.

Ул, кесәсеннән дүрткә бөкләнгән яшел читле ап-ак кулъяулык чыгарып, алманы ипләп кенә сөртеп алды.

- Менә хәзер ялтырый башлады.

Аннары алманы иркәләгән кебек кадерләп кенә учына кысты. Тып-тын калган класста алманың кар кебек шыгырдаганы ишетелде.

- Сизәсезме, балалар, хуш ис, көзге сафлык тулы хуш ис бөрки.

Әллә ничек кенә булып китте миңа. Купшы алмагачлар янында йөргәнем булса да, алманың мондый хуш исен беренче мәртәбә тойган шикелле булдым. Бер алманың исе бөтен классны тутырды. “Көзге сафлык тулы хуш ис”.

- Тешләгәндә тыгыз тәне кырт кына шырт итә, тәмле су чатнап чыга, - диде абый, ак тешләрен җемелдәтеп.

Без ирексездән елмайдык.

Алманың бер ягы аз гына батынкы иде. Абыйның да, алсу йөзе елмайганда, шул алмадай түгәрәкләнеп, батынкыланып китә, бик сөйкемле күләгәле чокырчык барлыкка килә иде.

Алмада бөрчек-бөрчек таплар – тимгелләр бар. Абыйның да алсу йөзендә шулар шикелле матур гына кара тутлар бар иде.

Абый алманы ясатырга ашыкмады:

- Һәр кешенең, һәр алманың үз тормышы бар. Бер ише алма җәй буе авырып үткәрә, аны корт ашый, кош тешли, малайлар таш атып яньчи, шуңа күрә ул, көз көнендә үзенең гариплегеннән оялгандай, яфраклар эчендә яшеренеп тора. Шуның күршесе исә алсуланып тулып пешкән. Матурлыгы белән горурланып, ап-ачыкта тора. Икенче бер тулып пешкәне тыйнак, яфраклар арасыннан тын гына, оялып кына карап тора. Бар шундые да: үзе яшел, үзе әче, ә үзен кагып та төшереп булмый, селкегәндә ботагын да үзе белән аерып төшә.

Киләсе дәрескә без төрле-төрле алмалар ясалган альбомнарыбызны алып килдек. Һәркемнең үз алмасы бар иде. Минем алма «утлырак» булып чыккан иде: күбрәк куе кызыл төскә буяган икәнмен.

Мин мәктәптән кайткан төшкә әтиемнән үле хәбәр килде. Мин кайгыдан нәрсә эшләргә белми ачыргаланып еладым. Кайгы сөреме эчендә, нәрсәдән юаныч табарга белмичә, шул алманы ясадым. Күз яшьләрем, альбомга тамып, буяуны куерттылар. Куе кызыл төс борчылу төсе икән. Аннары ялкынлы, ярсулы кешеләр куе кызыл төсне яраталар икән. Мин боларны соңрак аңладым.

Сентябрь ахырында абый, үзе теләп, сугышка китте. Мәктәптә ул ясаган рәсемнәр күргәзмәсе әле хәзер дә саклана. Алар барысы өч кенә рәсем. Чөнки абыйның гомере бик иртә - шау чәчәкле чагында сугыш кырында өзелеп калган.

Кеше дөньядан китә. Аннары ул яшәвен исәннәр күңелендә дәвам итә. Укытучы абыем минем хәтеремдә матурлык сурәте, нәфислек чагылышы булып яши, күңелемә хуш ис тулы мәңгелек көзге сафлык бөркеп тора.

Бу кырлар, үзәннәрдә минем...

Бу кырларда, бу үзәннәрдә минем
Сукмакларым иртә салынган.
С.Хәким.

Безнең авыл тирәсендә дә тарихи һәм истәлекле урыннар байтак ул. Шуларның икесе турында хәзер сезгә дә сөйләп үтәргә телим. Беренчесе—Кыр коесы. Безнең авылның көньяк кырлары диңгез кебек әллә кайрарга кадәр җәйрәп ята. Тип-тигез, ни бер ерым, ни бер калкулык, ни бер куаклык юк. Бу кырларда ни чәчсәң дә каерылып үсә. Менә шул кырлар уртасында урнашкан ул безнең Кыр коесы. Әйләнәсе илле адымнар булган бу галәмәт зур чокыр шундый тирән, беренче кат күргән кеше шүрләп, куркып карап тора. Бу әкияти зур "казанның яртысында су җәй уртасында да мөлдерәп тора. Суга төшәр өчен, баскычлар да бар. Бу Кыр коесын моннан өч йөз ел элек казыганнар, диләр. Урак өстендә авылга кайтып тормаганнар: шул судан чәй кайнатканнар, ашарга пешергәннәр, юынганнар, атларын эчергәннәр; әйләнәдәге чирәмлектә ятып ял иткәннәр, чатырлар корганнар. Әйе, минем бик ерактагы бабамны да хәтерли бу кое. Әле хәзер дә ул бик яхшы сакланган. Без, 41нче ел балалары, аның тирәсеннән, "уфалла" (арба) белән барып, үлән җыя идек, арыгач, аның төбенә төшеп, кәпәчкә чумырып алып, салкын суын эчә идек. Бу кое белән бәйләнешле истәлекләрем күп минем.

1946 елның июль ахыры иде. Илдә коточкыч ачлык. Без дә кычыткан ашыйбыз, әни Кәвәлдән "трахмал" (крахмал) ташып тора. Ул колхозда Торна сазында торф чыгаручы булып эшли. Беркөнне әби мине әнигә ашарга илтергә җибәрде. Кайтканда, юлым арыш кырына барып керде. Арыш өлгергән! Шундый тәмле башак исе борынны кытыклый. Учка алып уа-уа туйганчы ашадым. Аннары чалбарымның ике кесәсен дә тутырдым. Кинәт юлда тарантас күренде. Мин юлдан бар көчемә кирегә йөгердем. Ат та минем арттан чаба. Әле уңга, әле сулга буйлыйм. Ат дугасы күмелерлек куе арышлар эченә кереп киттем. Әллә ничә кат сөрлегеп егылдым, һәм... Кыр коесына килеп чыктым. Тиз генә аска тәгәрәдем дә су читендәге таллыкка постым. Йөрәк сикереп чыгарлык булып дөп-дөп тибә. Килүче булмады. Кичкә таба кайтырга чыктым. Ләкин авылга җитәрәк, мине тарантас каптырды. Ике кеше, урталарына утыртып, миннән "допрос" алдылар. Колхоз келәтенә кереп, бер хатынның яулыгына ике кесәмне дә бушаттырып үлчәделәр: 200 грамм килде. Мин елый-елый шешенеп беттем. Мине өйгә алып кайттылар. Әни әле эштә иде. Өйдә әби генә. Әби мине коткарды, ул тегеләргә хак сүзне күзләренә бәреп әйтте:

- Сабый бала белән шулай йөргән өчен, Ходай тотар үзегезне! Өч улым сугышта үлде минем. Әйдә, хөкем итегез. Минем яклаучы беркемем дә юк.

Алар киттеләр. Миңа бик кыен иде. Җитмәсә, шул ике кешенең берсе — мәктәп директоры икән. Беренче сентябрь иртәсендә мин беренче класска укырга шулкадәр куркып бардым. Бәхеткә каршы, минем караклык турында беркем дә бернәрсә дә әйтмәде.

Хәзер инде алда телгә алынган Торна сазы турында. Әнигә ияреп, мин анда бик кечкенәдән үк барып йөри башладым. Озынлыгы бер чакрымга сузылган, киңлеге 200 метрдан артык булган бу зур сазлык киртләчләнеп әллә кая аска - түбәнгә төшеп китә. Әнә шул җәһәннәм чокырында иллеләп хатын-кыз иртәдән кичкә кадәр каторга хезмәтендә газап чигә. Бер тиенсезгә, ягъни "труддин"га (хезмәт көненә).

Лычкылдап торган торфны, көрәккә аяклары белән басып, зур дүртпочмаклык итеп кисәләр, бер катлы чеп-чи кәсне носилкага күтәреп салып, такталар өстенә саркытырга китереп салалар. Саркыганнарын тачкаларга салып югарыга — сазның ике ягындагы үрләргә этеп менгезәләр. Аннары кибәр өчен пирамидалар итеп өяләр. Җәй буена йөзләп пирамида тезелеп китә. Хатын-кызлар авыр хезмәтләрен мәзәк белән җиңеләйтергә тырышалар иде. Ялга туктагач, миннән шигырь сөйләтәләр һәм тып-тын калып тыңлыйлар. Мин: "Коммунизм. Әхмәт Исхак сүзләре" дим дә сөйләп китәм:

Без җитәрбез шундый елларга,
Ерак түгел инде моңарга,
Кешелекнең бәхете кояшы -
Коммунизм - җәеп колачын
Нурын сибәр бөтен дөньяга.

Фатыйма апа бик җитди генә әйтә шунда:

- Хатыннар, әнә теге тау башына менеп карагыз әле: ул коммунизм килеп җитмиме икән.

Зәйнәп апа да оста:

-Кайсы яктан килә икән ул?

Бу Торна сазы үзендә әллә нинди серләр яшергән. Калын торф катламы эченнән әледән-әле юан-юан имәннәр килеп чыга. Шул имәннәр янында туңмай салынган кувшиннар да табыла. Шунысы гаҗәп: май бер дә бозылмаган. Торфка күмелеп ятканга күрә. Хатыннарның бригадиры Сафиулла абзый сөйли торган иде: борынгы заманнарда безнең авылның бөтен ягында имән урманы үскән. Петр патша заманында аларны кискәннәр, атлар белән тарттырып, Зөягә ташыганнар, Зөядән Иделгә агызганнар. Аннары алардан Казан янында кораблар ясаганнар. Теге майлар урман кисүчеләрдән калган икән, имәннәр шул заманнарда бу сазлыкка төшеп күмелеп калганнар.

1954нче елда Торна сазында торф белән эшли торган электр станциясе корылды. Ләкин аңа озак эшләргә насыйп булмады: 1957нче елның язында Куйбышев ГЭСы сафка басты һәм безнекенең кирәге калмады. Торф чыгару да бетте, колхозлар торфны ашлама урынына кырларга ташыдылар, бик тирәнәйде Торна сазы. Торна сазының суы бер ягыннан ерылган канау буенча Зөягә таба ага торган иде. Аннары ул канауны буып куйдылар да Торна сазын мөлдерәмә күл иттеләр. Шул күлгә юан-юан торбалар куеп, иксез-чиксез кырларны сугардылар. Электр станциясе биналары да әрәмгә китмәде: нәкъ саз янындагы үрдә бетмәстөкәнмәс кызыл балчык катламы ята икән — кирпеч заводы ачып җибәрделәр. Мелиорация чоры тәмамлангач, күлдә балык үрчетә башладылар.

Торна сазы белән бәйләнешле истәлекләрем күп минем. Берсен сөйләп тә бирим.

Дүртенче сыйныфта укыганда (1950нче елда), класс җитәкчебез Фәимә апа «Торф барлыкка килү» дигән темага табигатьтән ачык дәрес үткәрде. Минем бөтен гомерем ачык дәресләр күреп узды, үзем дә бик күп күрсәттем. Ләкин менә бу ачык дәресне мәңге онытасым юк. Ул дәрескә без әллә ничә атна әзерләндек. Апабыз Торна сазына экскурсиягә дә алып барды. Экскурсиядә күргәннәрне ачык дәрестә Тәлгатькә сөйләргә кушты. Без Тәлгать белән икебез дә бер партада

утырабыз. Аның әтисе дә, минем әти дә сугышта һәлак булган. Икебезнең дә әниләр Торна сазында эшли. Менә килеп тә җитте ул ачык дәрес көне. Тәлгатьне әнисе ачык ачык дәрескә әзерләп җибәргән: атасы күлмәген кечерәйтеп тегеп биргән, кайчы белән чәчен дә кыркыган. Менә шул чәчтән китте барысы да: малайлар көләргә тотынды аның чәченнән: "Кыркыган сарык башы" дип, күзен ачырмыйлар. Тәлгать бүреген киеп куйды, аннары, бөтенләй басып, колакчаларын да бәйләде. Апабыз күпме генә ялынса да, башыннан салмады. Мин шунда әйттем апага: "Апа, хәзер безгә кайтып, чәчен матурлатып алабыз, бездә этинең безопасные бар". Өйдә әни дә, әби дә юк иде. Әйбәтләп сабын күбеге ышкыдым да тотындым Тәлгатьнең башын кырырга. Ләкин әтидән калган лезвие бик искергән иде шул, алак-йолак итеп кенә ала. Җитмәсә, тегеннән дә, моннан да канап-канап чыга. Мескен Тәлгать елап-елап та җибәрә. Шулай да башны кырып бетердем, ләкин кеше карарлык кына булмады. Без барып кергәч, биш минуттан ачык дәрес башланып та китте. Без, 35 укучы, аягурә басып, 35 укытучыны каршыладык. Ләкин утырырга кушучы булмады, гел баскан хәлдә торабыз. Тәлгать бүреген басып кигән килеш тора иде (әтисе бүреге булганга, кашына ук төшкән). Апабыз аңа, ягымлы гына итеп: “Тәлгать, акыллым, сал бүрегеңне”, - дисә дә, дустым тыңламады. Шуннан соң директор эшкә тотынды. Ул, гаять зур корсагын Тәлгать партасына терәп, котчыкмалы катгый итеп үкереп җибәрде:

- Сал, диләр сиңа карга оясын, дуңгыз.

Тәлгать башын бөкте, ләкин салмады. Директор бүрегенә үрелүгә, ике кулы белән колакчаларын тотып өлгерде.

- Әле син шулаймы?! Хәзер мин сине...

Тәлгать, кинәт кенә директордан ычкынып, класс алдына ыргылды, аннары күз иярмәс тизлек белән ишеккә томырылды.

- Тотыгыз, Сабитов! – дип боерды директор фронтовик укытучыга.

Без мәктәп янынннан карап тордык: Сабитов абый кырга таба йөгереп киткән Тәлгать артыннан озак чабып барды, ләкин тота алмыйча кире килде.

Ачык дәрес Тәлгатьтән башка гына үтте. Торна сазына ясаган экскурсия турында Тәлгать урынына миңа сөйләргә туры килде. Апабыз алга "торф ясалу" дигән рәсем-схема элеп куйган иде. Ул аны бик матур итеп үзе ясаган иде. Менә шул күрсәтмәлек әле дә минем күз алдымда тора. Дәресләр беткәч, мин Тәлгатьләргә киттем. Тәлгать өенә кайтмаган. Өйгә класс җитәкчебез дә килгән. Әнисе дә, апабыз да кара кайгыга батып утыралар иде.

Мин тизрәк Тәлгатьне эзләргә киттем. Туп-туры Кыр коесына бардым. Әлбәттә, мин Тәлгатьне шунда таптым, кеше килгәнлекне ишетеп, ул да минем шикелле шул ук таллыкка поскан иде.

Без исән-сау кайтып кергәч, әнисе дә, апабыз да бик сөенделәр, мин гаепне үз өстемә алдым, гафу үтендем.

Иенче көнне Тәлгатьне мәктәпкә “конвой” белән алып килделәр.

2006

Гомерлек юксыну

Мин әтиемне күреп хәтерләмим: мин туып тугыз ай үткәч тә, ул 1939нчы елның июлендә армиягә алынган. Менә рәсеме: 12нче октябрь, 1939нчы ел. Чиләбе шәһәре. Әти озынча шинель кигән, билен каеш белән кысып буган. Башында хәрби фуражка. Прохоров дигән рус егете белән басып төшкәннәр.

Тагын бер рәсем: 25нче июнь, 1940нчы ел. Чиләбе шәһәре. Әти ялгызы гына утырып төшкән. Сержант.

Менә монысын Белоруссиягә күчерелгәч төшеп җибәргән: 10нчы март, 1941нче ел. "Истәлек өчен туган илгә Белоруссиядән җибәрәм. Дүртебез дә командирлар булып эшлибез, 1) уңда басып тора Тәтеш районы егете Закиров Исмәгыйль, 2) Оленов – рус егете, 3) сулда аста утыра Алабуга районы егете укытучы Сәлимҗанов Габдулла. Сагынганда алып карарсыз. Арада мине аеруча матур төшкән дип әйтәләр." эти гимнастёркадан, каешында йолдыз, иңбашы аркылы кыр сумкасы ремене. Якасында лейтенант билгеләре. Взвод командиры, Гродно шәһәрендә.

Менә этинең соңгы рәсеме: 6нчы апрель, 1941нче ел. Әти үзе генә басып төшкән. Күкрәгендә кызыл йолдызлы значоклар.

Бусы соңгы хаты. "...Безнең чстьны Гродно шәһәреннән Польша чигенә күчерделәр. Үзегез беләсез, Польша фашистлар кулында. Бу – күңелдә җитди борчылу тудыра. Чикнең теге ягында барысы да күренеп тора.Күзләр җиткәч, кайтам инде... Взвод командиры булып хезмәт итәм... Равилне бик сагындым. 20нче июнь, 1941нче ел". Шул көннән бирле – билгесезлек, шул көннән бирле - гомерлек көтү, гомерлек юксыну, гомерлек күрешергә өмет, берәр хәбәр белергә теләү.

Әтинең бертуган абыйсы Җамалетдин Сәйфетдинов – катлаулы язмышлар кешесе. 1930нчы елда 18 яшендә авыл советы рәисе, колхозлаштыру елларының барлык авырлыкларын күкрәге белән алдан ерып бара. Бер генә хуҗалыкны да Себергә җибәрмәгән өчен, үзе утырып чыга. Авылда атаклы җырчы була. 1934нче елда Кара диңгез флотында су асты көймәсендә хезмәт итә. Армиядән кайткач, Казан университетында укый һәм Тәтеш районына судья итеп җибәрелә. Сугыш елларында үзе теләп фронтка китә. Капитан, рота командиры була. Менә аның 1944нче елның 3нче гыйнварында фронттан язган хаты. "...Энем Гарәфетдинне озак эзләттердем. Бернинди хәбәр таба алмадым. Әгәр мин дә һәлак булсам, безнең нәсел һәм нигез иясе булып Равил кала. Аны лаеклы итеп тәрбияләргә тырышыгыз..." Җамалетдин абыйның соңгы хаты. Хат-открытка. Тышкы ягында кара фашистка штык кадаган кызыл сугышчы рәсеме. Хат кыска, Һәр хәреф газап белән теркәлгән:"...Носилкада яткан килеш язам. Күкрәгем авыр яраланды. Авыр, авыр, авыр. Хуш булыгыз. 1944нче ел, 3нче сентябрь".

Менә бусы – коточкыч документ - әбиемә килгән хәбәр(извещение): "Сезнең улыгыз рота командиры Сәйфетдинов Җамалетдин Сәйфетдинович Ватан өчен сугышта батырлык һәм ирлек күрсәтеп, хәрби антына турылыклы булып, 1944нче елның 3нче сентябрендә авыр яраланды һәм үлде. Псков өлкәсе, Кунин районы, Пески авылы зиратында күмелде.".

Безнең гаилә альбомында тагын бер матур егет рәсеме бар: ул – Җамалетдин белән Гарәфетдиннең өлкән бертуган абыйлары – Хәйретдин

Сәйфетдинов. 1898нче елда туган. 1916нчы елда герман сугышына алынган. Фронттан хатларын шигырь белән язган:

Германия атлары,
Маңгаенда чуклары.
Сагынганда килеп торсын
Безгә сәлам хатлары.
Ниләр күрми баш монда,
Атлар үлә ташкында.
Яшь гомерләр зая үтә
Карпат тавы астында.

Хәйретдин абый, герман фронтыннан әйләнеп кайткач, 1918нче елның җәендә Казанга аклар һөҗүме вакытында тагын фронтка – кызыллар гаскәренә алына. Зөя каласында каты бәрелешләр вакытында һәлак була һәм авылыбыз зиратына алып кайтып күмелә.

Бер улын гражданнар сугышында, икесен Бөек Ватан сугышында югалткан сөекеле әбием туксан яшенә чаклы алар өчен кайнар яшь түкте, әтине көн саен кайта-кайта дип көтә-көтә, гомерлек ышанычын мәңгелеккә үзе белән бергә каберенә алып китте.

Минем әни, авылдагы барлык хатын-кызлар кебек үк, бер караңгыдан икенче караңгыга кадәр колхозда эшләде, мин, дәһшәтле еллардагы 3-6 яшьлек малай, ул чакларда әнине өйдә сирәк күрә идем. Әни әтинең кайчан да бер кайтырына ышана иде. Бик яшьләй чәчләренә чал иңде.Үзе дә, сугышта һәлак булган солдат кебек, һич көтмәгәндә, майның бик матур көләч көнендә йорт алдындагы чирәмлектә казлар караганда, кинәт йөрәген тотып, минутлар эчендә бу дөньядан китеп барды.

Бәйрәмнәрнең иллесе дә истә,
Иллесе дә яна бәгырьдә.
Мәңгелек ут урамнарда түгел,
Бәгырьләрдә яна, бәгырьдә.
Бу сагышны һаман җиңеп булмый,
Үзем белән бара кабергә.
Бик еш кайтып киләм кырык бишкә:
Клуб яны, майның тугызы.
Мин бер алты яшьлек кара малай
Тыңлап торам колак торгызып.
Җиңдек! – диләр, ура кычкыралар.
Кемдер мине чөя һавага,
Җиргә төшкәч, һавадагы шатлык
Кара сагыш булды яңадан.
Сугышларның кара сагышыннан
Телгәләнгән минем йөрәгем.
Ул әтине миңа күрсәтмәде
Һәм әнинең йотты терәген.
Әтиләрне саклап йөрәкләрдә,
Мәңге сагынып, мәңге юксынып,

Без, малайлар, бик тиз ирләр булдык,
Кечкенәдән зурлар күк янып.
Без, малайлар, һич тә зарланмадык
Икмәк-бәрәңгесез калганда,
Үгез җигеп җирне сукаладык
Унөч яшьтән кырда сабанда.
Авыр булды, ләкин кайгыларны
Йөрәкләргә яшереп елмайдык.
Чәчләр юкка иртә агармады,
Юкка иртә олыгаймадык.
Йөрәкләрне меңгә телгәләде,
Бигрәк авыр килде замана.
Без, малайлар, бәгырендә менә
Ярты гасыр сәер ут яна.
Яна, дөрли, әрни, өзгәләнә,
Күмер кебек көйри бу йөрәк.
Һәйкәлләргә карап кына тынмый,
Торган саен яна көчлерәк.

Сугыш китергән мәхрүмлекләр ягыннан без хатыным белән икебез дә пар килгәнбез: аның да этисе 1942нче елның 9нчы декабрендә Сталинградта һәлак булган. Безнең өч улыбыз, өч оныгыбыз бар. Алар үзләренең бабаларын яхшы белергә тиеш. Тамырлар нык булсын. Җиңүнең 50 еллыгын зурлап үткәрүнең асыл мәгънәсе дә шунда. Безнең авыл уртасында һәйкәл бар. Анда яу кырыннан кайтмый калган 286 авылдашыбызның исемнәре чокып язылган.

Сез, Гитлерны җирдән дөмектергән
Батыр солдатларның оныклары,
Әй карагыз, ничек нурлы балкый
Ямьле Татарстан офыклары!
Бик еракта калган зур Җиңүнең
Яшәгез сез белеп кадерләрен.
Онытмагыз, бөтен Европада
Сезнең бабаларның каберләре.
Каберләрсез Җиңү була алмый,
Сез бит – шул Җиңүнең чәчәкләре.
Сезнең күкрәкләрдә дөрләп типсен
Җәлил, Газинурлар йөрәкләре.
Фашист юк итәргә булган җирдән
Арысландай безнең татарларны.
Ә татарлар, яуда ирек даулап,
Баскыннарны ничек ботарлады.
Җиңү үлми, бара гасырларга,
Хак эшебез тантанасы булып.
Фашизм баш калкытмасмы тагын?
Сез яшәгез шуннан сабак алып.
Сез, Гитлерны җирдән дөмектергән

Батыр солдатларның онықлары,
Нык саклагыз туган җиребезне
Балкып торсын тыныч офыклары.
1995

"АКСАКАЛ ЯЗМАЛАРЫ" нан

Дүрт Сәйфетдин

(Бөек җиңүнең 65 еллыгы белән)

Минем йорттан яуга киткәннәрнең
Исемнәре кайткан – өч Сәйфетдин.
Каберләре – ерак Европада,
Дүртенчесе исән: менә ул мин.

Бу бәйрәмдә хакым бик зур минем,
Өч Сәйфетдин үлгән Ватан өчен.
Мин аларга лаек яшәдемме –
Шушы җиргә биреп барлык көчем.

Явызлыкка каршы кылыч бул син,
Усаллыкны әйдә гел өркет син.
Бөек Җиңү булып балкый бүген
Дүрт Сәйфетдин бүген, дүрт Сәйфетдин.
2010

Тупыллар

Сугышлардан исән кайткан ирләр
Дин иреген күрде картайгач:
Мәчет манарасын күтәргән көн
Утыртты һәрберсе бер агач.

Агачлары гади генә түгел,
Бер хикмәтен уйлап тапканнар,
Шәһит киткәннәрнең каны тамган
Волгоградтан алып кайтканнар.

Һәр җомгага каршы ала-ала
Зифа булып үсте тупыллар,
Берәм-берәм соңгы юлларына
Озатып калды алар сулкылдап.

Фанилыкта бүген берсе дә юк,
Тупыллары мәчет тирәләп
Басып тора горур сакчылардай,
Исәннәрнең күзен иркәләп.

Кипарислар кебек күккә үрелеп,
Манарадан ашып киткәннәр.

Азан тавышларын тыңлый-тыңлый,
Зекер әйтә-әйтә үскәннәр.

Бирешмичә заман җилләренә
Гасыр ярым торган мәчеткә
Мәрхүмнәрнең оныклары килә –
Җан сөенә мондый бәхеткә.

Тупылларга куәт, рәхәт бирә
Оныкларның җылы карашы.
Дин ирегe тәмен белгәннәрне
Хәвефләрдән Ходай сакласын.

3.10.2011.

Албаба

Авылыбызга сәлам биреп китә
Албабадан узган поездлар.
Шулар тавышын тыңлап үтте гомрем,
Шул турыда әйтер сүзем бар.

...Сабый чагым. Җирдә сугыш бара.
Фашист килеп җиткән Иделгә.
Кара төндә өйдә ялгыз кунам,
Чикерткә шом сала күңелгә.

Ут кабызу катгый тыелган чак:
Кара төндә авыл өстеннән
Очып үткән фашист очкычлары
Бернәрсә дә күрми үтсеннәр.

Кыл өстендә тора безнең язмыш,
Җимерелми тора чак кына.
Бездән ерак түгел Идел күперен
Шартлатырга дошман ашкына.

Төнне яра уяу зениткалар,
Төшми кала немец бомбасы,
Мин барсын да белеп, тоеп торам,
Мин бит чөнки солдат баласы.

Кыл өстендә тора безнең язмыш,
Сталинград тора чак кына.
Төн караңгы. Кырдан өннәр килә,
Ялгыз күңлем шунда талпына.
Анда
Идел күпереннән Сталинградка

Бара торган юлны салалар.
Әби, әни шунда эшли минем,
Шунда эшли бик күп аналар.

Мин өйрәндем төннән курыкмаска,
Булсын гына тизрәк тимер юл.
Идел буен саклап калу өчен
Бик ашыгыч безгә кирәк ул.

Ул көн килде: яңа тимер юлдан
Эшелоннар шаулап чаптылар.
Озатып калдым кулны болгый-болгый,
Күзләремнән яшьләр актылар.

Эшелоннар чапты хәтәр якка –
Әти сугышып йөргән фронтка.
Сөенгәндер әти җиңәбез дип,
Тик килмәде аннан бер хат та.

Корал төяп чапкан поездларның
Тыкылдавы калды йөрәктә.
Әни, әбиләрнең яшрен генә
Сулкылдавы тора күкрәктә.

Җиңү килде.
Без, зарыккан солдат балалары,
Әтиләрне каршы алырга
Томырылдык дәррәү Албабага...
Балкып кайтты күпләр авылга.

Ә мин күпме барып, бер поезд да
Әтиемне алып кайтмады.
Ул хәбәрсез яуда югалганга,
Күңел һаман өмет саклады.

Караңгы төн. Йоклый алмый ятам.
Өй түремдә тагын чикерткә,
Ерак балачактан килгән дә ул
Таныш җырын миңа сиптертә.

Аңа кушыла поезд тавышлары,
Бөтен гомрем уза хәтердән.
Шул поездлар белән Албабага
Әти кайтыр кебек хәзер дә.
30.10.2011.

Якты өмет

Рәсәй ул – милләтем Ватаны,
Кайда да нур чәчте татарым.
Кушлавыч, Мостафа, Сыркыды
Шагыйрьләр үстереп балкыды.

Бәлки, ул авыллар югалыр –
Алардан җыр калыр, моң калыр,
Хәтердә торыр гел зур сафта
Кушлавыч, Сыркыды, Мостафа.

Яшәрләр Рәсәйдә чын ирләр –
Тукайлар, Такташлар, Җәлилләр,
Яшьнәрләр ил күген балкытып,
Халкымның бәгырен яктыртып.

Рәсәйдә көн саен таң атар,
Һәр таңда елмаер татарлар;
Туарлар ишәеп өр-яңа
Тукайлар, Җәлилләр, Такташлар.

Томаннар таралыр, югалыр,
Замана гел булмас алдавыч.
Үстерер өр-яңа уларын
Мостафа, Сыркыды, Кушлавыч.

2012

Үткәнем һәм бүгенем

И мәктәбем, безнең балачакны
Җитәкләдең хәтәр елларда,
Сугыш чорын кичкән малайларны
Син чыгардың олы юлларга.

Ә мин, сине артык яратканга,
Чит җирләргә китеп тормадым,
Бөтенләйгә калдым кочагыңда,
Ә син бер дә каршы булмадың.

Уйлаганмын ничек беркатлы мин:
Бик тиз үрелеп күккә, йолдызга,
Үземдәге телгә мәхәббәтне
Күчерергә малай һәм кызга,

Шигырь белән барысын сихерләргә,
Күңелләргә бик тиз керергә,
Тукай, Пушкин, Хафиз, Шиллерлардан

Сихри такыялар үрергә.

Һәр класста утыз-кырык герой,
Утыз-кырык холык, чуарлык.
Шигырь белән генә алдырып булмый,
Педагоглык кирәк, чыдамлык.

Шул чыдамлык, сабырлыклар белән,
Йомшаклыгын яшереп күңелнең,
Тыштан каты булып, балаларга
Мин үземчә бирдем белемне.

Июль аендагы умартадай
Гөжләп торды минем һәр дәрес.
Иншаларда бала күршесенә
Ярдәм итә алды рөхсәтсез.

Тикшергәчтен, дәфтәр булып калды
Канга баткан әтәч шикелле.
Җәлләү хисен җуйган хирургтай
Мин рәхимсез куйдым “икеле”.

Шул малайлар хәзер, миңа очрап,
Мин оныткан бик күп нәрсәне,
Искә төшереп, җанны җылыталар,
Гомер узган тоташ әсәрле.

Очрыйлар да сөйләп җибәрәләр
Кайсы Тукай, кайсы Пушкинны,
Кайсы Шиллер, кайсы Ясәвине,
Күңелемне рәхәт хуш кылып.

Бер күңелдә бер таш ятмый миңа,
Булган, әлбәт, булган төрлесе.
Кемдер зур бер дастан итеп сөйли
Ялгыш кына алган “берле”сен.

Миңа шундый рәхәт: үткәннәрем
Нур коялар шаулап бүгенгә.
Күңел тулып ташый бәхет белән,
Рәнжү, ачу, шик юк беркемгә.

Кайсылары минем кебек итеп
Телләр укытып йөри мәктәптә.
Кемдер булган фәннәр кандидаты,

Барысы яхшы, барысы тәртиптә.

И мәктәбем, юлың шулай барсын,
Буын арты буын алмашсын.
Туган телен белеп бетермәгән
Бер татар да җирдә калмасын.

2012

Фронтовиклар

Белем бирде безгә фронтовиклар –
Утны-суны кичкән хәрбиләр.
Без алардан алдык тыштан кырыс,
Эчтән йомшак, җылы тәрбия.

Сталинград фронтында булган
Сәмигуллин абый – директор –
Һәр малайны итте математик,
Үзе булды безгә бер доктор.

Ул дарулар ясап бирә иде
Авырып киткән һәрбер малайга.
Дәресләрдә аның белән күпме
Без окопта яттык Мамайда.

Фронттагы кебек, чыбыклардан
Киртә корып мәктәп тирәли,
Әкияти гөлбакча ясады ул,
(Ах, шул чаклар җанны иркәли).

Ленинград фронтында булган
Безнең завуч Сибгать абыйга
Бөтен Татарстан килә иде
Тәҗрибәсен алып калырга.

Шагыйрь, рәссам, җырчы һәм музыкант,
Макаренко кебек нык абый.
Төрле яклап безне кеше итте,
Кем булуга бер дә карамый.

Һәр адымны безнең белә иде,
Күрә иде безне үтәли.
Сугыш кырын тасвирлаган чакта
Була иде аңа әллә ни.

Берлингача җитеп җиңеп кайткан
Сул яңагы җөйле яралы –

Ул Хәйретдин абый Пушкин белән
Әсир итте безнең җаннарны.

Рәхим абый – физо җитәкчесе –
Одергача җиткән офицер.
Чынлап чыныктырды безнең тәнне
Һәм җанга да итте зур тәэсир.

Укыттылар безне фронтовиклар –
Утны-суны кичкән хәрбиләр.
Без алардан алдык тыштан кырыс,
Эчтән йомшак, җылы тәрбия.
2012

Яшел Үзән – минем мәркәзем

I

Сиңа - сиксән, миңа җитмеш биш яшь,
Икәү бергә кордаш булсак та,
Көче ташып торган егеттәй син,
Ә мин инде бабай – аксакал.

Син балкыйсың нурлы шәһәр булып,
Татарстан данын арттырып,
Шул горурлык, шушы сөенечтән
Чал картлыгым тора яктырып.

Гомерем буе авылымнан һаман
Алып килә сиңа поездлар.
Бу тимер юл миңа бик кадерле,
Шул турыда әйтер сүзем бар:

...Сабый чагым. Җирдә сугыш бара.
Фашист килә ыжгырып Иделгә.
Кара төндә өйдә ялгыз кунам,
Кара шомнар тулган күңелгә.

Кыр ягыннан ишетелеп тора
Даң-доң, даң-доң иткән тавышлар.
Анда шулай тимер юл төзиләр,
Килеп җитмәсен дип сугышлар.

Әби, әни минем төн буена,
Ялгызымны өйдә калдырып,
Тачка белән шунда таш ташыйлар,
Фашистларга ләгънәт яудырып.

Дөм караңгы өйдә бер ялгызым,
Дөм караңгы барлык урам да.
Кабызырга утны һич ярамый,
Маскировка кирәк булганга.

Әни әйтә: төнлә безнең өстән
Фашист очкычлары үтә, ди,
Идел күперен шартлатырга теләп,
Безнең өстән шунда китә, ди.

Кабызырга утны һич ярамый,
Дошман күзе күрә күрмәсен.
Саташсын ул юлдан, шартлатырга
Тиеш җиргә барып кермәсен.

Яшел Үзән! Мин соңыннан белдем:
Шундый-шундый хәтәр төннәрдә
Бер бомба да цельгә төшми калган
Без бурычлы икән кемнәргә?

Урманында синең яшеренгән
Зениткалар утны төз аткан,
Синең күктән фашист козгыннарын
Гомерлеккә куып озаткан.

Мин өйрәндем төннән курыкмаска,
Булсын гына тизрәк тимер юл.
Сталинградны саклап калу өчен
Бик ашыгыч безгә кирәк ул.

Ул көн килде: яңа тимер юлдан
Эшелоннар шаулап чаптылар.
Кулны болгый-болгый озатып калдым,
Күзләремнән яшьләр актылар.

Яшел Үзән!
Синең снарядлар китте анда,
Китте анда синең катерлар...
Җиңү килде! Шушы тимер юлдан
Батырлары яуның кайттылар.

Әтиемне каршыларга чаптым
Мин башкалар белән беррәттән.
Ул кайтмады. Бары поездларның
Тыкылдавы калды йөрәктә.

II

Тәүге тапкыр мин, поездга утырып,
Кырык бишнең җылы язында
Сиңа бардым әби белән бергә,
Кырлар чапты тәрәз каршыннан.

Мин Иделне күреп шаклар каттым,
Гигант күпер аша чыкканда,
Әби белән «Ләхәүлә»не әйттем,
Нинди могҗизалар юк анда.

Үрләреңә мендек әби белән,
Чиләкләрне көчкә күтәреп,
Базарыңда саттык май, йомырка,
Бөтен көнне шунда үткәреп.

Әби миңа шунда алып бирде
Тәүге тапкыр ап-ак морожный.
Сатучы кыз әйтте миңа карап:
«Какой чёрный, какой хороший!»

Без төн кунган йорт һаман исән.
Зәңгәр хатирәгә төренеп,
Милли редакция тәрәзеннән
Моңсу гына тора күренеп.

Истә: йорт каршында зур алачык,
Эче тулы кат-кат сәндерә,
Ярты Мулла Иле шунда куна,
Хуҗа күңеле барсын сыйдыра.

Бу йортта мин хисапсыз күп булдым,
Малайлары белән бергәләп,
Күпме маҗаралар кылып йөрдем,
Рус телен дә оттым иртәрәк.

«Париж Коммунасы» клубында
Кинофильм карап кичкырын,
Шәһәр чыгып, карурманга кереп,
Тарзан булып йөрдек кычкырып.

Урман артларында бертуктаусыз
Гөрселдәүләр торды яңгырап.
Бу – “Серго”ның сынаулары икән,
Халык тормый моңа аптырап.

«Родина»ның затлы сәхнәсеннән
Рәшит Ваһаповны тыңладык;
Аның кебек без дә, каш сикертеп,
Урманда ул булып җырладык.

Шул сарайның аулак бакчасында
Тынлы оркестрда Сәйдәшнең
Мәшһүр маршы безне әсир итте
Матурлыкка, алга ул дәште.

«Авангард»ка өстән качып кереп,
Сызгыра-сызгыра футбол карадык.
Камышлы күл төпләренә чумып,
Хәзинәлар эзләп каралдык.

Челләләрдә качыш уйнадык без,
Идел комнарына күмелеп,
Пароходның дулкын тауларына
Йомычкадай мендек үрелеп.

Чиратларда тордык икмәк өчен
Иң атаклы кибет «Шанхай»да,
Анда булган икмәк исеннән дә
Тәмле нәрсә юктыр беркайда.

Яшел Үзән!
Син бит безнең күпме малайларны
Кеше иттең, егет ясадың.
Ремеслоңның җылы кочагында,
Җитмеш һөнәр биреп,
Киләчәккә якты юл салдың.

Тулай торак бирдең, тукландырдың,
Киендердең – барысы гел бушка.
Бушка китмәделәр болар бер дә,
Әзерләдең шулай тормышка.

III

Мәгарифнең биек үрләренә
Мин менәргә синдә өйрәндем,
Синдә таптым гүзәл кешеләрне,
Тойдым һәрчак җылы иңнәрен.

Сокландым мин Туктар шуклыгына
Һәм яраттым горур йөрүен,

Карамыйча байлык юклыгына
Бар каланы тутырып көлүен.

Сокландым мин Мәхмүт Хәсәновка,
Бар кешене үзенә каратып:
«Ә мин татар урта мәктәбен бит
Монда, Зелендулда, бетердем!» – дип
Мактануын ничек яраттым!

Чыгарса да том-том китапларын,
Һич кунмады аңа зураю,
Сабый бала кебек йөрде һаман,
Ә гәүдәсе мисле зур аю.

Бер могҗиза итеп сокландым мин:
Энгельстагы Фаил Шәфигуллин
Амбар хәтле такта чоланын
Шыплап тутырып куйды китап белән,
Сөенеп торды шуңа анасы.

Сокландым мин Азат Вергазовка,
Үзе – әдип, үзе – педагог.
Пәйгамбәрдәй яши көнкүрештә,
Кая барса – шунда йөзе ак.

IV

Яшел Үзән!
Мәчетләрең гүзәл бер-берсеннән,
Нур сибәләр бөтен шәһәргә.
Зәңгәр күккә ашкан манаралар
Көч бирәләр җирдә яшәргә.

Мин шуларга карап сөенәм дә,
Җылы хисләр били күңелне.
Тоела миңа: гүя син яшь түгел,
Бик борынгы шәһәр шикелле.

Киләсеңдер Болгар чорыннан ук,
Менә монда – Идел үрендә
Торасыңдыр гасырларны кочып,
Тарих миңа шулай күренә.

Мәңгелек җыр, милли “Карурман”да
Тугандыр, дим, синең урманда.
Син ясаган катерларда юкка
Без бармыйбыз бугай Болгарга.

Без, муллалар, барлык авыллардан
 Җыелганда синең мәчеткә
Мин коенам әйтеп бетергесез
 Бар рәхәткә, ап-ак бәхеткә.

Тоела миңа: гүя мондый җыен
Борынгыдан килә – Болгардан.
Габделхәмит хәзрәт килгәндер ул
Кол Галиләр торган чорлардан.

Раббым Аллаһ! Безнең бу халәтне
 Мәхшәргәчә сакла шул килеш.
Кабатланыйк килер буыннарда,
Юк, булмасын артка чигенеш.

Район өчен үзәк булсаң да син,
Минем өчен – мәркәз, башкала.
 Юкка гына өзгәләнми үзәк
 Кимсеткәндә сине башкалар.

Күпме шәһәрләрне күрмәдем мин,
Күпме хәйран калып йөрмәдем,
Тик алардан
Шашкын сагыну белән
Сиңа алып кайтты йөрәгем.

Поездлардан сиңа төшү белән,
И бердәнбер газиз җиркәем,
Өзелеп сагындым дип кочып ала
 Иделемнең йомшак җилкәе.

Таныш баскычлардан, саф-саф булып,
 Кешеләрең эшкә ашыга.
 Шулар мәнфәгатен кайгыырт, бәгырем,
 Шуларны куй мөнбәр каршына.

Сугыш чорын кичкән мин малайга
Бәйрәм иде тик бер вакыйга:
Ул – поездга утырып беренче кат
Барган чагым Паратскига.

Бәйрәм хисе калды гомерлеккә,
Мин бүген дә шулай ашкынып,
Сиңа киләм, гүзәл Яшел Үзән,

Бар хыялны чынга ашырып.
2012

Җиңү бәйрәмендә

Мин җитмеш ел чыктым бу бәйрәмгә,
Исән булсам, тагын чыгармын.
Монда чыгып, күңелемне басам,
Чыгалмасам – ничек чыдармын.

Бу бәйрәмдә хакым зур минем дә,
Чиксез нәфрәт орып фашистка,
Сәйфетдиннең гаярь өч улы да
Батырларча үлгән сугышта.

Исемнәре монда – ташта тора
Өч йөз шәһит белән беррәттән.
Өч йөз ветеран килә иде монда –
Бөтенесе бүген зиратта.

Мин яшәдем, эти кебек күреп,
Башым иеп ветераннарга.
Балаларын укытып, полк улыдай
Доклад сөйләп йөрдем аларга.

Сәйфетдиннең гайрь өч улының
Гүрләре юк безнең зиратта.
Бер тезләнеп алар яткан җиргә
Дога кылыр идем дә кана –
Каберләре бездән еракта.

Рухларына көн дә Коръән укыйм,
Шәһит киткәннәрнең җаннары
Яныбызга кайта җыйнаулашып,
Без күрмибез генә аларны.

Шәһит киткәннәргә киртәләр юк,
Шәһит китү – иман билгесе.
Ватаныңны сөю – иманыңның
Иң мөкатдәс рәүшан көзгесе.

Шушы җиңү соңгы җиңү булсын,
Сугыш башка мәңге булмасын.
Бу балалар үсеп йөзгә җитсен,
Тыныч хезмәт илне нурласын.
4.05.2015